

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СЪВРЕМЕННОТО ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК: ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ МЕТОДИ И ИНТЕРАКТИВНО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ¹⁾

Иво Панчев

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, Българска академия на науките

Резюме. В статията се коментират въпроси, свързани с преподаването на български език в страната и чужбина, споделя се опитът на учените от Института за български език, натрупан в различни инициативи. Подчертава се важността на изследователския подход от страна на обучаваните при усвояването на учебния материал и интерактивната връзка обучаващ – обучаван.

Keywords: Bulgarian language teaching, interaction, research methods in education

Институтът за български език на БАН заема особено място в българското обществено и културно пространство като институция, чиито основни цели са да изследва и описва българския език. Оттук следва, че основната роля на учените от Института е да дават научна продукция под формата на статии, монографии, речници, атласи и т.н., част от които имат широка (всички, които говорят, изучават или се интересуват от българския език), а друга част – потясна (специалистите филолози) читателска аудитория.

Означава ли това обаче, че Институтът не трябва да се интересува и да работи в практически и приложни области, като например обучението по български език? Не, не означава. Азбучна истина е, че теорията е неделима от практиката и научните разработки се нуждаят от практическа проверка, която да внесе корекции и в крайна сметка да породи нова, усъвършенствана теория. В Института работят висококвалифицирани филолози, предимно българи, голяма част от които преподават или са преподавали български език в различни училища в страната и чужбина. Техните теоретични познания и разработки са преминавали проверката на практическата реализация и учените имат какво да кажат по много от въпросите, които са актуални за днешното все по-обхванато от техноло-

гите обучение. Разбира се, учените прилагат в работното си ежедневие различни изследователски методи, които могат да намерят място в обучението по български език.

Ако анализираме кой подлежи на обучение по български език, ще достигнем, най-общо казано, до две големи групи: на учениците и студентите в основни, средни и висши училища на територията на Република България и на някои ученици и студенти в основни, средни и висши училища извън територията на Република България. Двете групи са обединени от факта, че на обучаваните се случва да не са в българоезична среда, т.е. за тях българският може да не е роден език или пък да не е езикът на всички членове на семейството. Това поставя сериозни предизвикателства пред обучаваните и обучаващите.

Свидетели сме на една разширяваща се публична дискусия по проблема за „вътрешната емиграция“ – за хората (най-вече децата), които не говорят и не разбират добре български език. В предаването по Нова ТВ „Да четеш на инат“ се поставя остро проблемът за липсата на грамотност у 20% от петокласниците в българските училища. Решението се търси в посока съставяне на адаптирани обучителни програми тип „български език за чужденци“, които да обслужват обучаваните деца билингви в България и децата на емигрантите в чужбина. Това е една от възможните позиции по въпроса. Друга възможна позиция, която подкрепят и учени от Института за български език, е, че обучението по български език трябва да има единни принципи. Това ще рече да има едно и също обучение за всички: за българите на територията на Република България, включително и за българските граждани с майчин език, различен от българския. Разработваните обучителни програми не трябва да са подчинени на съображения от политически, етнически или културен характер. Те следва да се подчиняват основно на целта да се преподава български език по такъв начин, че обучаваните да го владеят активно. Така би могло да се избегне и избледняването на познанията по български език още в първото поколение етнически българи, родени зад граница. Без съмнение би било добре тези българи да се чувстват част от общото русло на българския език и култура, за да не го напуснат и да се претопят без следа.

Има обаче пречки пред подобно приобщаване. Нека посочим например общия културен фон на средата, когато тя е различна от средата на българската етно- и лингвокултура. От самото си раждане на всички нива в личния и обществен живот човек изпитва влиянието на тази среда. Чоко и Боко от българския анимационен филм и комикс не са Том и Джери от американския, нито пък са вълкът и заекът от руския анимационен филм „Ну, погоди“ (макар последният да е част от културния фон за голяма част от българите, родени през 70-те и 80-те години на XX век). Мавзолеят не е музей, кварталната бръснарница не е салон за красота, будката за вестници не е автомат за вестници...

Изброяването може да продължи дълго и не засяга само места и институции, но и явления: естествената демокрация и липсата на чиновничество в България и различното положение на нещата в други страни, отношението към корупцията в България и по света и т.н.

Родените в чужбина деца от български етнически произход не са носители на българския език и култура в степенята, в която са потопените в този език и култура техни връстници на територията на Република България. Родените (и емигрирали в ранна възраст) в чужбина може да усвоят български до някаква степен, но по-вероятно е с течение на времето да загубят усвоеното. Дори да проявят интерес към българския език в някакъв момент от живота си, те ще го изучават като чужд и през призмата на езика, който доминира в страната или областта, в която живеят.

Тогава? Смятам, че трябва учебната програма и учебният материал да се адаптират според изискванията на реалността, в която живеят обучаваните. Задължително е да има обща обучителна програма – еталон, която да се следва на територията на България, при това от всички етноси. На нейна основа вече трябва да се извършва адаптацията (и добре би било тази адаптация да е осмислена в теоретичен план чрез разработки на българските учени, в частност на учените от Института за български език) с отчитане на етно- и лингвокултурните дадености на конкретното място. Усвояването на българския език ще протича по един начин през призмата на друг славянски език, по друг начин – през призмата на английския и по трети – през призмата на испанския например. Имат значение и извънезикови фактори: от значение е какъв е образът на България в конкретното място на преподаване, колко е голяма българската общност, признат ли е българският език за матуритетен и т.н.

Направих едно голямо отклонение от темата, уточнявайки кой и как трябва да бъде обучаван на български език. Пред обучението обаче има и предизвикателства от друг тип: например тези на модерните технологии. В България те се усещат особено драматично през последните 20 години. Учените от Института за български език могат да отговорят на подобно предизвикателство чрез обогатяване на методиката на езиково преподаване с по-активното внедряване на интерактивно представяне на материала. Успоредно с това възниква нуждата обучаваният да се научи да поглежда към преподавания материал по нов, изследователски начин, а това е област, в която учените от Института за български език могат да споделят познанията си. Тъй като в сферата на образованието интерактивността може да се тълкува като „всяка форма на комуникация между учащите и преподавателите, самите учащи, както и между учащите и учебните ресурси (в които се включва и всяка компютърна система)“ (вж. „Уикипедия“, статия „Интерактивност“), то може да се твърди, че използването на изследователски методи всъщност е неделима част от интерактивното обучение.

В областта на интерактивното обучение по български език значително постижение на учените от Института за български език е „Картата на диалектната делитба на българския език“. Тя е разработена въз основа на събраните данни от дългогодишните изследвания на българските говори от страна на Секцията по диалектология и лингвистична география. Тази карта е достъпна онлайн и помага обучаваните да се запознаят отблизо с диалектното многообразие на българския език и едновременно с това да преоткрият единния произход на всички български териториални говори. В изследователски план предизвикателството е пред всички желаещи да обогатят картата със звучаща диалектна реч: да предоставят записи на носители на различни български говори.

Друго постижение на учените от Института за български език са нетрадиционните часове по български език за ученици от началните български училища – част от *дългосрочната* кампания на Института за български език „Написаното остава. Пиши правилно!“, която се осъществява в партньорство с Националното издателство за образование и наука „Аз Буки“ и преминава под надслова „Да изследваме заедно!“. Тези часове вече са изнесени под формата на викторини пред ученици от София, Сопот, Сливен, Павликени, Димитровград и Пазарджик. На учениците се предлагат занимателни езикови задачи с разнообразен сюжет от различни области – правопис, значение и употреба на думите и изразите (фразеологизми), отношения между думите – синонимия, антонимия, паронимия. При повечето въпроси учениците са окуражавани да откриват самостоятелно фактите и взаимовръзките между тях, да дискутират отговорите си, аргументирайки една или друга теза.

Трябва да се подчертае, че прилагането на изследователски практики прави обучението по-привлекателно и стимулира самостоятелното мислене. Върви се в посока към промяна на „вековния“ принцип за запаметяване и възпроизвеждане: на пръв план излиза принципът за анализиране и откриване на правилните решения. Това съответства на предложеното през 2014 г. от БАН въвеждане на изследователския подход в образованието. В тази насока може да се използва примерът на високоразвитите страни, а също и този на учените от Института по математика и информатика на БАН.

Още едно сериозно постижение на учените от Института за български език е разработката на поредица от интерактивни уроци в помощ на преподаването на български език в средните училища. Това се случва в рамките на инициативата „Заедно напред“, осъществявана от НИОН „Аз Буки“ с подкрепата на Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етнически-те малцинства. Институтът за български език е партньор по инициативата и предоставя своето ноу-хау в областта на езиковите технологии и езиковото обучение. В три български училища, разположени в райони с активен прираст на ромско население като Ихтиманско и Ботевградско, се провеждат уроци по

български език. Тези уроци, напълно съобразени с утвърдената от Министерството на образованието и науката учебна програма, представят материала по начин, който е по-атрактивен и като следствие – по-лесно разбираем за обучаваните.

Интерактивността в обучението обогатява и двете страни: обучавания и обучаващия. И докато за обучавания основна цел е усвояването на определен обем знания, то за обучаващия в процеса на комуникация става ясна степента на ефективност на едно или друго практическо решение, той трупа опит. През призмата на този натрупан опит предизвикателствата пред обучението по български език могат да се посрещнат с по-голяма увереност. Учените от Института за български език нямат илюзии по отношение на трудната ситуация, в която се намира българското образование, но твърдо вярват в пребъдването на българския език и в смисъла от усъвършенстване на методите и материалите, използвани за неговото преподаване.

БЕЛЕЖКИ

1. Текстът е представен на Националния форум „Предизвикателства пред развитието и разпространението на българския език, литература и култура“, 12.04.2016 г., ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Съорганизатори: ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Филологически факултет, НИОН „Аз Буки“, Институт за български език – БАН, Асоциация на българските училища в чужбина.

THE CHALLENGES FACED BY MODERN BULGARIAN LANGUAGE TEACHING: RESEARCH METHODS AND INTERACTIVE PRESENTATION OF THE SUBJECT

Abstract. The present article discusses certain problems usually associated with Bulgarian language teaching, both in the country and abroad. Linguists from the Institute for Bulgarian Language share their experience gained through a variety of initiatives. An emphasis is laid upon the importance of the students and learners' using research approaches in their assimilation of study material, as well as upon the interaction between teacher and student.

✉ **Dr. Ivo Panchev, Assist. Prof.**

Department of General and Comparative Studies
Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., building 17
Sofia, Bulgaria
E-mail: ivopanchev@abv.bg